

INKLYUZIV TA'LIM MUHITIDA ALOHIDA EHTIYOJLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK YONDASHUVLAR, MUAMMO VA KAMCHILIKLAR

Ayyubjonova Nigoraxon Ubaydullayevna

Andijon viloyati Andijon shahar 48-maktabda maxsus pedagog

Annotatsiya: *Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda psixologik va pedagogik yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan. Inklyuziv muhitni shakllantirish, o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish, ularning ijtimoiy moslashuvi va psixologik qo'llab-quvvatlanishi masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, inklyuziv ta'limda pedagog, psixolog va ota-onalar hamkorligining samaradorligi asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, alohida ehtiyoj, psixologik yondashuv, pedagogik qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy moslashuv.*

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvning joriy etilishi jamiyatda tenglik va adolat tamoyillarini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Inklyuziv ta'lim — bu jismoniy, aqliy yoki psixologik rivojlanishida turli xil cheklovlarga ega bo'lgan bolalarning sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim olishini nazarda tutuvchi jarayondir. Bunday ta'lim muhiti har bir bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga, o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishiga sharoit yaratadi.

Inklyuziv ta'limda asosiy e'tibor o'quvchining nuqsoniga emas, balki uning imkoniyatlariga qaratiladi. Shu sababli pedagog va psixologlardan yuqori kasbiy mahorat, sabr-toqat va individual yondashuv talab etiladi.

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari

Inklyuziv ta'lim quyidagi muhim tamoyillarga asoslanadi:

- barcha bolalar ta'lim olish huquqiga ega;
- har bir o'quvchi noyob shaxs hisoblanadi;
- ta'lim jarayonida individual ehtiyojlar inobatga olinadi;
- ijtimoiy moslashuv va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish ustuvor hisoblanadi.

Ushbu tamoyillar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi va ularning jamiyatga integratsiyalashuviga yordam beradi.

Alohida ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashda psixologik yondashuvlar

Inklyuziv sinflarda psixologik yondashuv muhim ahamiyatga ega. Psixologning asosiy vazifasi — o'quvchining ruhiy holatini o'rganish, uning stress va xavotir darajasini kamaytirish, ijobiy emotsional muhit yaratishdan iborat.

Alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashda quyidagi psixologik usullar samarali hisoblanadi:

- individual suhbatlar va diagnostika;

- motivatsiyani oshirishga qaratilgan mashg‘ulotlar;
- o‘z-o‘zini baholashni shakllantirish;
- ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiruvchi treninglar.

Mazkur yondashuvlar o‘quvchining ichki salohiyatini ochishga va uning ta’lim jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Pedagogik qo‘llab-quvvatlashning ahamiyati

Inklyuziv ta’limda pedagogning roli beqiyosdir. O‘qituvchi dars jarayonini o‘quvchilarning individual imkoniyatlariga moslashtirishi, differensial topshiriqlar berishi va baholashda adolat tamoyiliga amal qilishi lozim.

Pedagogik qo‘llab-quvvatlash quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- moslashtirilgan o‘quv dasturlari;
- vizual va amaliy materiallardan foydalanish;
- o‘quvchilarni rag‘batlantirish;
- ijobiy munosabatni shakllantirish.

Bunday yondashuv natijasida alohida ehtiyojli o‘quvchilar darslarda o‘zlarini erkin his qiladi va bilimlarni o‘zlashtirish jarayoni yengillashadi.

Ota-onalar va mutaxassislar hamkorligi

Inklyuziv ta’lim samaradorligi ko‘p jihatdan ota-onalar, pedagoglar va psixologlar o‘rtasidagi hamkorlikka bog‘liq. Ota-onalar farzandining rivojlanish jarayonida faol ishtirok etib, mutaxassislar bilan doimiy aloqada bo‘lishi zarur.

Hamkorlik orqali:

- o‘quvchining muammolari erta aniqlanadi;
- individual rivojlanish rejalari ishlab chiqiladi;
- ta’lim va tarbiya jarayonida uzviylik ta’minlanadi.

Inklyuziv ta’lim alohida ehtiyojli o‘quvchilarning jamiyatda to‘laqonli hayot kechirishiga zamin yaratadi. Psixologik va pedagogik yondashuvlarning uyg‘unligi, ijobiy ta’lim muhiti va samarali hamkorlik inklyuziv ta’limning muvaffaqiyatini ta’minlaydi. Har bir bolaning imkoniyatiga ishonish va uni qo‘llab-quvvatlash — inklyuziv ta’limning eng muhim vazifasidir.

Imkoniyati cheklangan bolalarning ta’lim olishi nihoyatda yuqori e‘tiborni talab qiluvchi umuta’lim tizimining sohasi hisoblanib, imkoniyati cheklangan bolalar jamiyatning ijtimoiy qatlamidir, chunki ularning ko‘pchiligi kam ta’minlangan oilalarda voyaga yetganlar. Inklyuziv ta’lim – bu imkoniyati cheklangan bolalarni barcha zaruriy vositalar bilan ko‘pchilik bolalar uchun amalga oshiriluvchi ta’lim tadbirlariga jalb etishdir. Shundagina biz imkoniyati cheklangan barcha bolalarni jamiyat hayotida faol ishtirok etishga erishishimiz mumkin. Maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta’lim muassasalari tizimida o‘qitish borasida respublikamizda ko‘zga ko‘rinarli ishlar qilindi.

Inklyuziv ta’limga jalb etilganda boshqa (sog‘lom) o‘quvchilar: - do‘stona muhitni yaratadilar; - maxsus ehtiyojli bolalarga g‘amho‘rlik qiladilar, ularni turli o‘yinlarga jalb qiladilar; - sinf tadbirlarida ishtirok etadilar; - tozalik va ozodalikni ta’minlaydilar; - jamoa oldida ma’suliyat hissini rivojlantiradilar; - didaktik va o‘yin vositalarini tayyorlashda birgalikda ishtirok etadilar.

Ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni joriy etish jarayonida hal etilishi kerak bo‘lgan ko‘plab to‘siqlar ham mavjud. - Pedagog xodimlarning ruhiy va jismoniy kamchiliklarga ega bolalarning individual xususiyatlari haqida to‘la ma’lumotga ega bo‘lmaganliklari; - o‘quv ish rejalarini, qolaversa, ta’lim-tarbiya jarayonini to‘g‘ri tashkil qilish masalalari; - imkoniyati cheklangan bolalarning yot muhitga moslashuv va guruhdagi o‘zaromunosabatlar; - ota-onalarning inklyuziv ta’limga munosabati; ota-onalar uchun nogiron bolalarni o‘qitish tizimi, inklyuziv ta’lim tizimi haqidagi o‘quvqo‘llanmalarining yo‘qligi; -maxsus ehtiyojli bolalarni uyda o‘qitish uchun mutaxassislarning mablag‘ bilanta’minlash tizimining joylarda talab darajasida yaxshi yo‘lga qo‘yilmaganligi; -nogiron bolalar oilasi bilan maktabning uzviy aloqasi yo‘qligi; -nogiron bolalarni maktabga kelishi uchun transport bilan ta’minlash masalalari; -chekka qishloqlardagi tashxisning yaxshi yo‘lga qo‘yilmaganligi; nogironlar aravachalari, qo‘ltiq hassalar, eshituv apparatlari, ko‘zoynaklar, travmotologik poyafzallarning yetishmasligi; -davlat tomonidan kasb-hunarga yo‘naltirish, ish bilan ta’minlash, muammolari to‘laqonlihal qilinmaganligi; -nogiron bolalarga qarovchi ota-onalar uchun nafaqaning yo‘qligi; -tevarak-atrof muhitini nogiron bolalarga nisbatan salbiy munosabati; -nogiron bolalar bilan ishlash mahallalarda yaxshi yo‘lga qo‘yilmaganligi va nodavlat-notijorat tashkilotlarning faoliyati yetarli emasligi; -nogiron bolalarning ota-onalaridagi huquqiy bilimining yetarli emasligi va davlattomonidan belgilangan imtiyozlarni bilmasligi; -ta’lim muassasalari uchun kadrlarning yetarli emasligi; -inshootlarning maxsus yordamga muhtoj bolalar uchun moslashtirilmaganligi; -malaka oshirish tizimida umumta’lim pedagoglarini maxsus ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha tayyorlash ishlari talab darajasida emasligi.

Inklyuziv ta’limda maktabdagi jismoniy sharoit ham katta o‘rin tutadi. Oddiy qilibaytadigan bo‘lsak, barcha maktablar eshigiga o‘quvchilar zinapoyalar orqali kirib boradilar. Lekin bu zinapoyalardan maxsus aravachalarda yuradigan nogiron bolalar ko‘tarila olmaydilar, hattoqo‘ltiq tayoqda yuradigan bolalar ham, qiynalishlari mumkin. Demak, zinapoyalardan ham, eshiklardan ham sog‘lom bolalar bilan birga nogiron bolalar ham bemalol o‘tishlari uchun qulaysharoit yaratilishi shart. Bundan tashqari, sinf xonalari va laboratoriyalardagi maxsus o‘rindiqlarda moslamalar ham nogiron bolalarga mos bo‘lishi kerak. O‘qishga imkon yaratish ham juda muhimdir. Yozish qobiliyatlarida buzilish mavjud bo‘lgan bolalarga tovush va tasvirni katta lashtirish yetarli bo‘lmaydi. Bunda o‘quvchilar imoishora yoki Brayl xatini puxta o‘rganishlari kerak. Aqliy nuqsoni bor bolalar soddalashtirilgan yozma yoki og‘zaki informatsiyani olishlari kerak. O‘quv rejasini bunday differensiyalash o‘qituvchilarda o‘z ishlariga ijodiy yondashishni taqozo etadi. Maktab ma’muriyati buning uchun o‘qituvchilarga imkon yaratib berishi kerak. Bunday ijodiy yondashuv o‘quv rejasiga qattiq talab qo‘yilgan joylarda birmuncha qiyinchilik tug‘dirishi mumkin

Inklyuziv ta’lim tizimini samarali tashkil etish, barcha imkoniyati cheklangan o‘quvchilarni umumta’lim tizimiga qamrab olish hamda ijobiy natijalarga erishish uchun mavjud muammolari ularni bartaraf etish yo‘llarini izlab topish hamda amalga oshirish lozim. Buyuk Britaniya davlati “Bolalarni qutqaring” tashkiloti, uning boshqa mamlakatlardagi tashkilotlari inklyuziv ta’limdagi asosiy to‘siqlarni xalq ta’limi tizimi va maktablarga qo‘yadi

Bizning fuqarolik jamiyatiga qadam qo‘yayotgan davlatimizda bunday to‘siqlarni o‘z-o‘zini boshqarishning milliy modeli bo‘lgan mahallarda hal etish mumkin. Jamiyatda insonlar orasida nogiron bolalar haqida bilimlarning yetishmasligi oqibatidamaxsus ehtiyojli bolalar ta‘limdan chetda qolib ketmoqdalar. Bundan tashqari nogiron bolaningqobiliyatlarini, huquqlari va ehtiyojlari muntazam ravishda qadrlanmasa, bolalarda o‘ziga vaqobiliyatlariga nisbatan salbiy munosabat shakllanib boradi.

Xulosa

Har qanday jamiyatda har bir bolanoyob, maxsus ehtiyojli bolalar esa boshqa bolalar singari huquq, ehtiyoj va intilishlarga ega degandalilni idrok etish zarurati mavjuddir. Ushbu bilimlarni chuqurlashtirish bu imkoniyati cheklanganish olib borish bola, oila, hamjamiyat darajasida hamma uchun muhimdir.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Fayziyeva U., Nazarova D., Kolbayeva X. J. Eshitishida muammolari bo‘lgan bolalarinklyuziv ta‘limi. O‘XTV Avloniy nomidagi XTRXMOMI, BMT Yunisef. XBJ.T.,2005
2. X.N.Muzaffarova, D.Tangirova “Inklyuziv ta‘lim” fani bo‘yicha o‘quv metodik qo‘llanma .Jizzax davlat pedagogika instituti. 2011 y.
3. “Inklyuziv ta‘lim” fanidan o‘quv-uslubiy majmua. A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlatpedagogika instituti. Toshkent -2014.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning 13.10.2020 yildagi «Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4860-son qarori.